

Kuzey Savaşları Sırasında Rusya'nın Karadeniz'e Yönelik Faaliyetleri*

Russian Activities Aimed at Black Sea during North Wars

Sinan YÜKSEL**

Öz

Rusya'nın denizlere açılma istikametinde kendisine engel teşkil eden önemli rakipleri olmuştur. Bilindiği üzere bunlar, Baltık Denizi istikametinde İsveç, Karadeniz istikametinde ise Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'dir. Ruslar dönemselsel olarak hem İsveç hem de Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti ile aynı anda mücadele etmek istememektedir. Aynı anda iki yönde mücadele Rusları askeri ve ekonomik olarak sıkıntıya düşüreceğinden Rusya, kuzeyde mücadele halinde ise güneyde barış politikası izlemiştir. Fakat 1700 yılında başlayan Baltık Denizi'ne çıkma mücadelesi, Rusya'yı güneyde barış politikası izlese de Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti ile savaşa sürüklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Osmanlı Devleti, Karadeniz, I. Petro, XII. Şarl

Abstract

There had been major rivals of Russia who were posing an obstacle for her at the aim of reaching to seas. As it is known, they are Sweden at Baltic Sea way, Crimean Khanate and Ottoman Empire at Black Sea way. Russians do not want to be at war with Sweden, Crimean Khanate and Ottoman Empire at the same period. As being at war at two directions simultaneously would be hard for Russia both economically and militarily, she adopts peace policy at the South while having struggle at the North. However, the struggle for reaching Baltic Sea started at 1700;

* Bu makale, Sinan Yüksel, *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011, adlı çalışmadan üretilmiştir.

** Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Tarih Okutmanı.

lead Russia into a war with Crimean Khanate and Ottoman Empire despite her peace policy at the South.

Keywords: *Russia, Ottoman Empire, Black Sea, I. Petro, XII. Şarl*

İstanbul Antlaşması (1700) ile Osmanlı Devleti'nden Azak'ı alan Rusya, 18. Yüzyılın başlarında Karadeniz'e çıkamamışsa da her zaman Karadeniz'i tehdit edecek bir konuma geldi. Bununla birlikte Rusya, Karadeniz'e çıkabilmek için Osmanlı Devleti ve ona bağlı olan Kırım Hanlığı ile hemen mücadeleye girmede. Rus Çarı I Petro, gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Karadeniz'e yönelik faaliyetlerin başlatılmasını Rusya için daha doğru buldu. Bunun için Petro, Don ve Dnepr Nehirleri yakınlarında kale; Azak, Taygan ve Voronej'de de yeni gemilerin yapımını başlattı. Karadeniz'e açılabilme ve denizde Osmanlı Devleti ile mücadele edebilmek için güçlü bir donanmanın varlığı şarttı. Güçlü bir donanma olmadan Osmanlı Devleti ile mücadelede başarısızlığa uğrama ihtimali daha da artıyordu. Bu nedenle Petro, Karadeniz'e yönelik hazırlıklar bitene kadar güneyde Osmanlı Devleti ile dostça geçinme politikası izledi. Burada şunun altını çizelim ki Petro'nun Osmanlı Devleti ile dost geçinmek isteyişinin tek nedeni sadece gerekli hazırlıkların tamamlanamamış olması değildi. İzlenen bu politikada, 1699'da İsveç tahtına çıkan 17 yaşındaki XII. Şarl'ın genç ve tecrübesiz oluşundan yararlanarak, Baltık Denize'ne çıkma düşüncesinin de önemli bir payı vardı.

Baltık Denize'ne çıkma meselesi Rusya için sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi olarak ülkenin kalkınması ve güçlenmesi için de önemli bir adım olacaktı. Ruslar, güneyde Osmanlı Devleti ile yaptığı mücadeleden elde ettiği kazanımları, bölgede yapacağı yeni düzenlemelerle daha güçlü hale getirene ve tam olarak hazır hale gelene kadar çalışmalarını sürdürürken, Avrupa'daki uluslararası dengeleri de yakından takip ederek¹, İstanbul Antlaşmasının imzalanmasından bir ay sonra Danimarka ve Lehistan ile birlikte İsveç'e savaş açtı. Petro, İsveç Devleti'ni kısa sürede yenilgiye uğratarak², Baltık Denizi'ne çıkmayı başaracağını, bu sayede ülkenin kuzeybatı kıyılarını güven altına aldığı gibi Avrupa'ya en kısa ve en verimli yoldan bir pencere açarak, Avrupa ülkeleriyle doğrudan kültürel ve ekonomik ilişkiye geçebileceğini düşündü³. Hem bu zaman içerisinde

¹ Bu tarihlerde Avrupalı büyük devletler, İspanya mirasını bölüşmekle meşgul olduklarından Avrupa'nın kuzeydoğusunun işlerine aktif bir şekilde karışamazlardı. T. K. Kırılova, "Russko-Turetskie Otnoşeniya Vo Vremya Severnoy Voyni", *İstoriçeskie Zapiski*, T. 10, Moskva 1941, s. 250.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999, s. 256.

³ L. G. Şolohov, *Don İ Azovskoe More*, Novoçerkassk 1993, s. 19-20.

Karadeniz'e yönelik hazırlıklarda tamamlanabilirdi. Fakat bu mücadele, Petro'nun beklentileri doğrultusunda gelişmedi. Rus ordusu 30 Kasım 1700'de İsveç ordusuna karşı Narva'da büyük bir yenilgi aldı⁴. Bu yenilgi Petro'ya kuzeydeki mücadelenin çok çetin geçeceğini gösterdi. Burada şunu ifade etmek gerekir ki Petro, kuzey savaşlarında yaşamış olduğu başarısızlık, sıkıntılar ve kuzey savaşlarının Rusya'ya açtığı yeni ufukların önemine rağmen, güney denizlerine açılma hayalini bir kenara bırakmadı. Narva'da yaşanan başarısızlık ne Voronej ne de Azak'taki çalışmalarını durdurmadı⁵.

1701 yılı içerisinde Petro, bir yandan yabancı subayların da yardımıyla Rus ordusunu yeniden yapılandırırken⁶ bir yandan da Osmanlı Devletiyle ilişkilerinin bozulmaması ve güney sınırlarını güven altında tutabilmek için Petro Andreeviç Tolstoy adındaki ilk daimi Rus elçisini İstanbul'a gönderdi⁷. Petro, Kuzey ve Güney cephelerinde aynı anda mücadele etmek istemediğinden, Kuzey Savaşları sürerken, Osmanlı Devleti ile olan barışın korunmasına büyük önem verdi⁸. Petro, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde çatışmaya neden olabilecek her hangi bir sorundan kaçınmaya çalışıyordu. Bununla birlikte Petro, doğal olarak Osmanlı Devleti'nin dış siyasetini de dikkatle takip ediyordu. Osmanlıların faaliyetleri hakkında ilk elden bilgiye sahip olma Rus Hükümeti için çok değerliydi. Bu nedenle İstanbul'a gönderilen Tolstoy'un görevi çok önemliydi⁹. Petro Tolstoy'a, II. Mustafa ve aynı içerikte Sadrazama yazmış olduğu birer mektup ile İstanbul'da yapacağı çalışmalar için bir talimatname verdi. II. Mustafa'ya yazmış olduğu mektupta, yapılan barış gereği Petro Andreeviç Tolstoy adlı elçisini bir süreliğine İstanbul'da ikamet eylemesi ve iki devlet arasındaki dostluğun arttırılması yönünde çalışması ve tarafımızdan ifade olunacak durumumuza dair bilgiler iletmeye için gönderdiğini yazdı¹⁰. Petro, Tolstoy'a vermiş olduğu talimatnamede Tolstoy'dan, iki devlet arasındaki barış ve dostluğun kalıcılığını ve sağlamlığını koruma görevinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin askerî durumu, yabancı devletlerle ilişkileri, Kerç Boğazında

⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya...* s. 256-257.

⁵ L. G. Şolohov, a.g.e., s. 87-88.

⁶ Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s. 257.

⁷ T. K. Kırlova, a.g.m.,s. 252-253.

⁸ Bu nedenle Petro, Osmanlı Sultanlarına sunduğu resmi belgelerde her defasında "kendisinin değişmez barışçıl niyetinin" ve bundan sonra da barış antlaşmasına uyma isteğinin altını çizmiştir. V. E. Şutoy, "Pozitsiya Turtsii v Godı Severnoy Voynı 1700-1709", *Poltavskoya Pobeda*, Moskva 1959, s. 159;162; Svetlana Oreškova, "1683-1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, (Ankara, 12-14 Aralık 1992), Ankara 1999, s. 121.

⁹ V. E. Şutoy, a.g.m., s. 161.

¹⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Name-i Hümayun Defteri*, Nr: 5, s. 688.

yeni bir kalenin yapılıp yapılmayacağını, yapılacaksa kalenin yeri ve yapılış zamanı, Özü, Akkerman ve Kili kalelerinin durumu ve bu kalelerin nasıl tahkim edildikleri hakkında bilgi edinerek kendisine bir rapor sunmasını istedi¹¹. Bu talimatnamede Rusların, Karadeniz'e çıkma politikasını tamamıyla bir kenara bırakmadığını, Karadeniz'deki gelişmeleri yakından takip etmeye devam ettiklerini ortaya koyuyordu.

29 Ağustos 1702' de Edirne'ye gelen Tolstoy, Kasım ayında İstanbul'da Sadrazam ve II. Mustafa'nın huzuruna çıktı¹². Rusların Azak ve Taygan limanlarında yeni gemi yaptıkları ve Prekop yakınlarında birçok kale inşasına başladıkları konusunda Kırım uleması ve mirzalarından haberdar olan Osmanlı Devleti, Rusların niyetlerinin çok açık olmasına rağmen, Tolstoy'dan bu çalışmaların ne için yapıldığını açıklamasını istedi. Tolstoy, yapılan kalelerle Don Kazaklarını denetim altına almayı amaçladıklarını, iddia edildiği gibi yeni donanma inşa etmediklerini, buradaki gemilerin Azak'ta demirli olan eski gemiler olduğunu ve istenirse bu gemilerin para karşılığında Osmanlı Devletine satılabileceğini ifade etti¹³. Bu cevap Osmanlı devlet adamları ve Padişah II. Mustafa'yı tatmin etmedi. Ayrıca II. Mustafa bu konuyla ilgili Çar Petro'ya Mustafa Ağa ile bir mektup gönderdi¹⁴. II. Mustafa mektubunda, Karadeniz'in bir Osmanlı gölü olduğunu yapılan anlaşmalarla da dışarıdan hiçbir kayığın Karadeniz'e çıkmasına müsaade edilmediğinin bilinmesine rağmen, Azak, Taygan ve

¹¹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990, s. 15-16. Tolstoy, İstanbul'a gelişinin üzerinden bir yıl geçmeden Çar Petro'nun kendisinden istemiş olduğu konulara dair ayrıntılı bir rapor göndermiştir. Tolstoy raporunda, gayrimüslim kesime yapılan muamele, halka yapılan vergi baskısı, devlet kademelerindeki rüşvet, ordunun özellikle de donanmanın durumu, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle ilişkileri, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin arasını bozmak isteyen Avrupalı elçilerin faaliyetleri ve iki ülke arasında barışı korumak için yapmış olduğu çalışmalar hakkında bilgi sunmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. *Russkiy Posol v Stambule, Petr Andreeviç Tolstoy i Ego Opisanie Osmanskoy Imperii Naçala XVIII v. Otvetstvennie* redaktör: M. S. Lazarev- N. A. Halfin, Sostaviteli i avtorı vstupitelnoy stati i primeçaniy: M. R. Arunova-S. F. Oreşkova, Moskva 1985, s. 21; 37-105; T. K. Kırlova, a.g.m., s. 253-256.

¹² *Russkiy Posol v Stambule...*, s.18.

¹³ Mehmet Raşid, *Tarih-i Raşid*, cilt:2, İstanbul 1282, s. 567-568.

¹⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı bu mektubun gönderildiğini belirtirken, Tuki bu mektubun muhtemel olarak gönderilmediğini yazar. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt: IV, kısım:2, Ankara 1995, s. 177; Cemal Tuki, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1999, s.58. Kırlova'da ise, 1703 yılında İstanbul'da yayılan korkunç bir halk ayaklanmasıyla II. Mustafa'nın tahttan indirildiğini ve Rus arşivlerinde bulunan Mustafa Ağa'nın elçilik belgesinin Sultan Ahmet adına yazıldığı bilgisi vardır. Kurat ve Kırlova'daki II. Mustafa ve III. Ahmet'in elçilerinin aynı kişi olarak gösterilmesi de Kırlova'daki bilgiyi doğrular niteliktedir. Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, cilt: I, Ankara 1951, s. 85; T. K. Kırlova, a.g.m., s. 259.

Voronej'de gemi yapılmasına bir anlam verilemediğini ve yine Özü nehri taraflarında yapılan kalelerin, bu bölgede yaşayan halkı endişeye düşürdüğünü daha önce yapılan barış antlaşması ve dostluk adına bu duruma bir son verilmesini istedi¹⁵. Bu mektubun yazımından 3 ay sonra II. Mustafa yerine tahta çıkan III. Ahmet de hem tahta çıktığını bildirmek hem de II. Mustafa'nın şikâyetinde bulunduğu gemi ve kale yapımının durdurulmasını isteyen bir mektubu Petro'ya gönderdi¹⁶. Çar Petro bu mektuba verdiği cevapta, III. Ahmet'i tahta çıkışından dolayı tebrik etti. Kale ve gemi yapımının iki devlet arasındaki barışa engel olmadığını bu konuyla ilgili İstanbul'da bulunan elçisinin gerekli açıklamalarda bulunacağını söyledi¹⁷. İstanbul'daki Rus elçisi Tolstoy'a, Osmanlı Devleti'nin isteklerine cevaben 1704 sonlarında bir talimatname gönderildi. Bu talimatnamede Tolstoy'dan şu yönde cevap vermesi istendi: Azak Deniz'indeki Rus gemilerinin barıştan önce yapıldığı, Don Nehri'nden büyük gemilerin geçirilmesinin güçlüğünden bunların Taganrog'da bulundurmaya zorunda kaldığına ve bu donanmanın imhasının Rusya'ya çok pahalıya mal olacağından istenirse bu gemilerin uygun fiyata satılabileceğini, Voronej'de gemi inşaatına başlanması konusunda ise her devletin komşusunun izni olmadan istediğini inşa edebileceğini, buradaki gemilerin Don Nehri'nden Volga Nehrine açılan kanal boyunca kullanılacaklarını, Voronej'de yeni gemilerin yapılmadığını, barış öncesinde temeli atılan gemilerin inşasının bitirildiğini, Sultan'ın ise Karadeniz'de hiçbir düşmanı olmamasına rağmen durmadan yeni gemiler inşa ettiğini, Çar'ın barış yanlısı olduğunu bunun kanıtı olarak da Zaporogların Osmanlı halkına verdiği zararı karşıladığını, Osmanlıların ise asi Tatarların Rus halkına yaptığı saldırı ve gaspların zararlarını karşılamadığını vurgulaması istendi. Kamenniy Zaton kalesi ile ilgili olarak da kalenin Seç'ten yukarı bir sahada yapıldığını, barış antlaşmasına göre bu bölgede değil Prekop ile Seç arasındaki arazide kale yapılmayacağını belirtildiğini, barış antlaşmasından sonra Osmanlıların da Kerç ve Kuban'da yeni kaleler yaptırdıklarını, her devletin kendi sınırları içinde tehlikeleri önlemek için kale yapmalarının barışın bozulması anlamına gelmediğini, kale inşasının herhangi bir tarafı şüpheye düşürmemesi gerektiği şeklinde cevap vermesi istendi¹⁸. Petro'nun düşünceleri arasında yer almasına rağmen

¹⁵ BOA, NMH, Nr: 6, s. 9-11..

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, *Prut ...*, s.85-86; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 177; Cemal Tükin, a.g.e., s. 58.

¹⁷ BOA, NMH, Nr: 6, s. 106-107.

¹⁸ Ayrıca Tolstoy'a gönderilen talimatnamede çok zorda kalırsa yani Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı savaş kararı alır ve hazırlıklara başlarsa, Azak'taki gemilerin çekilebileceği ya da gemilerin Osmanlıya satılabileceği ile Kamenniy Zaton kalesinin de yıkılabileceği

bu tarihlerde Don ve Volga nehirleri arasında bir kanal bulunmuyordu. Ayrıca Kamenniy Zaton Kalesi de Kırım Hanına ait topraklar üzerinde yapılmıştı. Buna rağmen Petro, güneyde barışın bozulmaması adına Tolstoy'dan bu şekilde cevap vermesini istedi¹⁹.

Petro'dan beklediği yanıtı alamayan Osmanlı Devleti, Kırım Hanı ile bölgedeki valilere emirler göndererek, Rusların bölgedeki faaliyetlerine karşı uyanık olunmasını ve çıkabilecek yeni bir savaş için de hazır bulunmalarını istedi²⁰. Gerçekten de Ruslar, bu tarihlerde bir yandan kuzey savaşlarında önemli mücadeleler verirken bir yandan da Karadeniz'e yönelik faaliyetlerine devam etmekteydiler. Çar Petro, Azak Kalesini tabyalar, kuleler ve topraklarla eskisinden daha sağlam hale getirdi. Kalenin çevresine Rus aileler yerleştirerek burayı önemli bir şehre dönüştürdü. Gemi yapımında tecrübesiz olduğu için Azak'a, Fransa, İngiltere, Hollanda, İspanya, Cenova ve Venedik'ten yüksek ücretlerle gemici ve gemi ustaları getirdi. Tatarların akınlarını önleyebilmek için Azak'tan Or Kapıya kadar ve Azak kıyılarından Kuban Nehri ağzına kadar birçok kule ve palankalar yaptırdı ve buralara askeri birlikler yerleştirdi²¹. Taganrog'da kurulan deniz üssünde gemi yapımını devam ettirirken, Dnepr nehrini kullanarak da Karadeniz'e çıkmayı hedeflediğinden bu nehrin aşağı kısmına, Kameniy Zaton ve Samara adlarıyla iki kale inşa ettirmişti. Bu kaleler, Rusların Karadeniz yönünde yapacağı askeri hareketler için hem dayanak hem de çıkış noktaları olacaktı. Bu nedenle bu iki kaleye önemli miktarda askeri malzeme yerleştirildi²². Rusların bu faaliyetleri Osmanlı Devleti tarafından yakından takip edildi. Osmanlı Devleti Azak Kalesi Rusların eline geçtikten

tavizlerinin verilebileceği bildirildi. Osmanlıların tüm diğer istekleri ise geri çevrilecekti. Özellikle de Taganrog'un yıkılması konusunda kesinlikle taviz verilmeyecekti. T. K. Kırılova, a.g.m., s. 261.

¹⁹ Akdes Nimet Kurat, *Prut ...*, s. 87-88.

²⁰ Cemal Tukin, a.g.e., s. 58.

²¹ Silahtar Fındıklılı Mehmet, *Nusretname*, Sadeleştiren. İsmet Parmaksızoğlu, cilt II, fasikül I, İstanbul 1966, s. 123.

²² Akdes Nimet Kurat, s. *Türkiye...* s. 17. Rusların bu faaliyetleri Kırım Tatarlarını oldukça telaşa düşürmüştü ve Kırımlılar, sınır boylarında ortaya çıkan tehlikeyi ve Ruslara karşı akın yapma isteklerini bir raporla İstanbul'a bildirdiler. Fakat Sadrazam Hüseyin Paşa, Ruslarla yapılan barışın bozulmasını istemediğinden, Rusların barış şartlarına aykırı davranmalarının bilinmesine rağmen Kırımlılara barışı bozmamaları tembih edildi. Silahtar Fındıklılı Mehmet, a.g.e., s. 123-124. İlber Ortaylı'nın da tespitiyle, 18. Yüzyılın başlarında Kırım Hanlığı, Rusya'nın yükselen gücü ve tehlikesine karşı Osmanlı Devletinden daha radikal kararlar alınması taraftarıydı. Bunda Rusya'nın Kırım sınırlarına giderek yaklaşması ve yukarıda anlatıldığı üzere sınır boylarında yaptığı askeri hazırlıkların önemli etkisi vardır. İlber Ortaylı, "Kırım Hanlığının Ocak 1711 Tarihli Bir Ünersali", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişimler, Makaleler I*, Ankara 2000, s. 365.

sonra tehdit altına düşen Kırım ve Karadeniz'in korunması için Kerç Boğazı'nın biraz yukarısında Yenikale adıyla bir kale inşa etti²³. Kuban Nehri kıyısı ve gerekli görülen yerlere de yeni istihkâmlar yaptı²⁴.

Genel olarak 1704 yılının başlarında iki devlet arasındaki ilişkilerde bazı gerginlikler yaşanmışsa da Rusya adına olumlu bazı gelişmeler de oldu. Tolstoy önce İstanbul'daki diğer devletlerin temsilcileriyle sonra da herkes ile görüşme özgürlüğüne kavuştu. Osmanlı topraklarına ticaret yapmaya gelen Rus tüccarlarına bazı avantajlar sunuldu. 1704 yazında Tolstoy, İstanbul Antlaşmasından sonra esir alınan Rusları bulma ve serbest bırakma hakkını elde etti. Sultan tüm Tatar ülkelerine Rusya ile barışın korunması yönünde emirler gönderdi. Tolstoy'a göre Osmanlıların böyle davranmasında 3 neden vardı. Bunlar, Rusya'nın artan askeri gücü, Osmanlıların, Venedik ve Avusturya ile savaşı düşünmeleri ve Osmanlı soylularına gönderilen hediyelerdi. İki devlet ilişkilerindeki bu olumlu gelişmeler 1704 yılında Rus-Osmanlı ticari ilişkilerine de yansdı. Tolstoy, Azak üzerinden Osmanlı Devleti ile Rus ticaretinin başlaması için girişimlerde bulundu. Görüşmeleri nasıl yürüteceğine dair gelen talimatta, Tolstoy'un sadece ticari konularda görüşmeleri yürütme yetkisinin olduğu belirtilmekteydi. Bunun nedeni Rusların, yapılacak görüşmelerde Osmanlıların ticari konuların yanında İstanbul Antlaşmasının maddelerini tekrar gözden geçirmelerine fırsat vermek istememeleriydi. Ticaret görüşmeleri Rusların istekleri doğrultusunda gerçekleşme de yani Karadeniz'de gemi bulundurma ve serbest ticaret yapma istekleri kabul edilmese de görüşmeler iki ülke ilişkilerini olumlu etkiledi ve Tolstoy'un İstanbul'daki konumunu güçlendirdi. Kuzeyde İsveç ile mücadele devam ederken, güneyde Osmanlı Devleti ile ilişkilerin iyi gitmesi Ruslar için çok önemliydi. Bu başarısından dolayı Tolstoy ödüllendirilip maaşı arttırıldı²⁵.

İki ülke arasındaki bu olumlu gelişmeler sonrasında Ekim 1704'te, İstanbul Antlaşması gereğince, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında sınırların tespiti için çalışmalar başladı. İlk olarak Kuban tarafındaki Azak sınırı Rus ve Osmanlı uzmanlarından oluşan özel komisyon tarafından yerinde tespit edildi. Bir yıl sonra da Dnepr yakınlarındaki sınırlar belirlendi²⁶. Sınırların

²³ Kerç Boğazında yapılan bu kale artık Azak kalesinin yerini alacaktı. Bu kaleyle, Azak Denizi'ne giren ve çıkan gemiler kontrol altına alınabilecekti. Aynı zamanda Kırım, Kuban Nehri ve Kafkas kıyıları da bu kale sayesinde korunabilecekti. Yenikale hakkında daha fazla bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Prut ...*, s.49-53. Silahtar Fındıklılı Mehmet, a.g.e., s.135.

²⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Neteyücül Vukuat*, Hazırlayan: Neşet Çağatay, c. III-IV, Ankara 1987, s. 25; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 177; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye...*,s. 17.

²⁵ T. K. Krilova, a.g.m., s.264-267.

²⁶ Svetlana F. Oreškova-Natalya Yu. Ulçenko, *Rossiya i Turtsiya: Problema Formirovaniya Granits*, Moskva 2006, s. 31.

belirlenmesi sırasında Osmanlı devlet adamları Rusya'nın sınırlarını Dnepr Nehri kıyılarına çekmek isterken, Rus devlet adamları ise sınırları Bug nehrine kadar genişletmek için çaba sarf ettiler²⁷. 22 Ekim 1705'te çalışmalar neticelenmiş ve yeni çizilen sınırlarla Rusların nüfuz alanları genişletildi²⁸. Bu durum Kırımlılar ve Zaporog Kazakları arasında memnuniyetsizlik uyandırdı. Sınırların belirlenmesi sorunu çözümlenmesine rağmen iki devlet arasındaki ilişkiler tam anlamıyla düzelmedi. Fakat savaşa da dönüşmedi²⁹.

1706 yılının sonbaharında Lehistan tahtına Rus yanlısı Lehistan Kralı II. August'un yerine İsveç yanlısı Stanislav Leşinskiy'in geçmesi ve İsveç ordularının Avrupa'nın merkezine kadar ilerlemeleri, Kuzey Savaşı'nın seyrinde yeni bir durum yarattı. Bu yeni durum da Rusya, İsveç'e karşı müttefikini kaybettiği gibi Lehistan tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Stanislav Leşinskiy, 1707 yılında İstanbul'a bir elçi göndererek, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ile Rusya'ya karşı ittifak yapmanın yollarını aradı. Yine 1707 yılı içerisinde Fransızlar da Osmanlı Devletini Rusya'ya karşı savaşa çekebilmek için diplomatik faaliyetlerde bulundular. Ancak bunda başarılı olamadılar³⁰. Avrupa diplomatik çevrelerinde 1707 yılında, İsveç Kralı XII. Şarl ve Lehistan Kralı Stanislav Leşinskiy'in Osmanlı Sultanıyla Rusya'ya karşı anlaşma yaptıklarına dair ısrarlı söylentiler dolaşmaya başladı. Osmanlılar ile İsveçlilerin ittifak yaptıklarına dair haberler Ukrayna'dan da gelmekteydi. Tolstoy'un bu konuyla ilgili hiçbir haber göndermemesi ve sessizliği karşısında endişelenen ve Osmanlıların Tolstoy'u kandırabileceğinden korkan Petro, kuryesini İstanbul'a gönderdi. Osmanlı Devleti'nin durumu Tolstoy'a soruldu. Tolstoy, Osmanlı devlet adamlarıyla yapmış olduğu görüşmelerden sonra Osmanlıların herhangi bir düşmanca düşünce taşımadıklarını ve savaş hazırlıkları hakkındaki söylentilerin çok abartılmış olduğuna dair bilgi verdi. Kısa bir süre sonra Tolstoy'un haklılığı ortaya çıktı. Osmanlı Devleti, İsveç ve Lehistan ile birlikte Ruslara karşı harekete geçmeyi isteyen Kırım Hanı'nın da isteklerini geri çevirip, Kırım Tatarlarının barışı bozmalarını yasakladı³¹.

²⁷ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çeviren: Mümin Çevik, c. 7, İstanbul 1998, s. 119.

²⁸ Sınırların tespit edilmesi çalışmalarının barışçıl bir şekilde çözümü Petro'yu oldukça memnun etti. Petro, dönemin Rus dış politikasını yönlendiren F. A. Golovin'e memnuniyetini bildirir bir mektup yazdı. Svetlana F. Oreškova-Natalya Yu. Ulçenko, a.g.e., s.31.

²⁹ Akdes Nimet Kurat, *Prut ...*, s. 91.

³⁰ V. E. Şutoy, a.g.m., s. 109; 117-118.

³¹ T. K. Kırlova, a.g.m., s. 268-270.

1708 yılında Rusya için kritik bir süreç başladı. Lehistan Kralı Stanislav Leşinskiy Moskova'ya doğru ilerliyordu. Don Nehri kıyılarında ve Başkirlerde ayaklanmalar çıktı. Ukrayna eski Hetmanı Mazepa, XII. Şarl ile birlikte hareket etmeye başladı³². 1708 yılının sonlarında Kırım Hanlığı'na Rusya aleyhtarı olduğu bilinen Devlet Giray ikinci defa getirildi. Avrupa'da Osmanlıların Rusya'ya savaş açacağına dair haberler yeniden yayılmaya başladı³³. Ayrıca Petro'nun Voronej'den Azak ve Taganrog'a gitmesi³⁴ de İstanbul'da olumsuz değerlendirilebilecek bir durumdu. Poltava savaşı öncesindeki bu olumsuz tablo nedeniyle Petro, III. Ahmet'e bir mektup göndererek, İstanbul anlaşmasına sadık kalacağını tekrarladı. Azak ve Voronej'deki faaliyetlerle ilgili İstanbul'daki elçisi Tolstoy'un açıklamalarda bulunacağını söyledi³⁵. Bu mektupla Petro, İstanbul anlaşmasına sadık kaldığını göstererek olası bir Kırım Hanı ile İsveç ittifakını engellemeyi amaçladı. Gerçekten de bu sıralarda Kırım Hanı Devlet Giray ile XII. Şarl arasında Ruslara karşı birlikte hareket etmek için görüşmeler başladı. Bunu haber alan Osmanlı Devleti de Kırım Hanına, Ruslara karşı harekete geçmemesi ve Rusya ile yapılan barışa aykırı hareket etmemesi doğrultusunda emirler gönderdi³⁶. Böylece Petro, yazmış olduğu bu mektupla istediği amaca ulaştı. Muhtemel bir Kırım-İsveç ittifakını önledi. Bunun sonrasında da Poltava'da İsveç'i yenilgiye uğrattı. Bu süreçte Tolstoy'un İstanbul'daki diplomatik faaliyetleri de etkili oldu. Tolstoy, Petro'nun Azak'a yapmış olduğu gezinin İstanbul'da uyandırdığı endişeleri ortadan kaldırmak adına, Rusya'nın Azak'ta Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir siyaset izlemediği, burada bulunan gemilerin Osmanlı Devleti'ni tehdit unsuru olmadığı, eski gemiler olduğu yönünde açıklamalarda bulundu. Bu açıklamalardan kısa bir süre sonra kardeşi Azak Valisi İ. A. Tolstoy'dan aldığı mektupta onun açıklamalarını destekleyecek nitelikteydi. İ. A. Tolstoy, mektubunda "Petro'nun Azak'a geldiğinde, eskimiş tamir gerektiren gemileri görünce derhal o gemileri yok etme emri verdiğini, çünkü Çar'ın kaledeki barışın sonsuza dek süreceği ümidinde

³² V. A. Artamanov, "O Russko-Krımskih Otnoşeniyah Kontsa XVII- Naçala XVIII vv.", *Obşestvenno-Političeskoe Razvitie Feodalnoy Rossii*, Moskva 1985. s. 77.

³³ V. E. Şutoy, a.g.m.,s. 160; T. K. Kırlova, a.g.m., s. 270.

³⁴ B. H. Sumner, *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 1993, s. 18.

³⁵ *BOA, NMH*, Nr,6, s. 174-175.

³⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya...*,s. 258-259. Bununla birlikte Kırım Hanının Rus deniz ve kara kuvvetlerinin faaliyetleri hakkında gönderdiği rapor üzerine Osmanlı Devleti, Kerç Boğazını korumak için tedbir olarak donanmasını Kerçe gönderdi. Gönnye Sancakbeyi Selim Bey de Trabzon yöresinden toplayacağı 3000 yeniçeri ile Yenikalenin muhafızlığına getirildi. Ayrıca İstanbul'dan da 200 topçu gönderildi. Silahtar Fındıklılı Mehmet, a.g.e., s. 252.

olduğunu” yazıyordu. Mektupta ayrıca gemilerin imhasının iki devlet sınırlarının çözüme kavuşturulması için 1708 Ağustos’unda Azak’a gelmiş olan Osmanlı temsilcisi Ali Ağa’nın huzurunda yapıldığı belirtilmişti. Tolstoy kardeşinden gelen bilgilerle Osmanlı devlet adamlarının endişelerini ortadan kaldırdı³⁷.

İki devlet arasında zaman zaman gerginleşen fakat savaşa dönüşmeyen ilişkiler, Petro’nun, 27 Haziran 1709’da Poltava’da İsveç ordusunu yenilgiye uğratmasından sonra yeni bir sürece girdi. Bu yenilgi üzerine İsveç Kralı XII. Şarl ve onunla birlikte hareket eden Ukrayna Hetmanı Mazepa Osmanlı topraklarına sığındı. İsveç Kralını takiben Rus orduları Osmanlı topraklarına girdiler³⁸. Bu olay iki devlet arasında yeni bir savaşın çıkmasına zemin hazırladı.

Poltava Savaşından galibiyetle çıkan Petro, III. Ahmet’e yazmış olduğu bir başka mektubu elçisi vasıtasıyla İstanbul’a gönderdi. Petro bu mektubunda, aradaki dostluk ve yapılan barış gereği, III. Ahmet’ten Poltava yenilgisi sonrası kendisine sığınmış olan XII. Şarl’ın kabul edilmemesini ve kendi halkından olup kendisine ihanet etmiş olan Ukrayna Kazakları eski Hetmanı Mazepa’nın iadesini istedi³⁹. Bu teklifinin kabul edilmeyişinden sonra yeni bir mektup daha gönderen Petro, daha sert ifadeler kullanarak, hiç olmazsa İsveç Kralının gözetim altına alınmasını ve Mazepa’nın bir an önce iadesi isteğini yeniledi⁴⁰. Mektupta ayrıca Petro, düşmanının ve kendisine ihanet etmiş birinin himaye edilmesinin dostluğa uygun bir hareket olmadığını da vurguladı⁴¹. Osmanlı Devleti, Çarın bu isteklerine de olumlu cevap vermedi. Hatta İsveç Kralının himaye edilmesini kararlaştırdı⁴². Bu sorun, 5-11 Ocak 1710 tarihinde yenilenen İstanbul Antlaşması için yapılan görüşmeler sırasında Rus elçisi Tolstoy tarafından gündeme getirildi. Yenilenen anlaşmaya İsveç Kralı XII. Şarl’ın İsveç’e dönüşü konusunda ilave bir madde de konuldu. Buna göre İsveç Kralı, 500 kişilik Osmanlı askeriyeye Lehistan sınırına kadar getirilecek sonrasında Rus askerleri eşliğinde İsveç’e gidecekti⁴³.

³⁷ A.P. Glagoleva, “Russko-Turetskie Otnoşeniya Pered Poltavskim Srajeniem”, *Poltava, k 250 Letiyu Poltavskogo Srajeniya*, Sbornik Statey, Moskva 1959, s. 142. A.P. Glagoleva, yapmış olduğu çalışmada Azak donanmasının Osmanlı Devleti’ni tehdit edecek güçte ve sayıda olmadığını ortaya koymuştur. 143; 147.

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 179.

³⁹ *BOA, NMH*, Nr:6, s. 176.

⁴⁰ Aynı istekler Çar tarafından yazılan bir sonraki mektupta da tekrarlandı. *BOA, NMH*, Nr:6, s. 188-189.

⁴¹ *BOA, NMH*, Nr:6, s. 177-178.

⁴² Akdes Nimet Kurat, *Pрут ...*, s. 117.

⁴³ Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s. 133-134.

Antlaşmanın yenilenmesinden sonra Çar Petro, 28 Temmuz ve 29 Ekim 1710 tarihlerinde III. Ahmet'e yazmış olduğu mektuplarda, yapılan anlaşma gereğince İsveç Kralı'nın bir an önce Osmanlı topraklarından çıkarılmasını istedi. Özellikle, yazmış olduğu ikinci mektubunda, Çar, uzlaşmacı tavrının yanı sıra tehditkâr bir tutum da ortaya koydu. Petro, İsveç'in Baltık kıyılarındaki şehirlerini ele geçirmesine rağmen, İsveç'in kuvvetli Pomeranya ordusunun Lehistan'a girme tehlikesinden dolayı Osmanlı Devleti ile barışın devam etmesi yönünde çaba sarf etmeye devam etti. Petro, bu dönemde güney sınırlarını güven altına alabilmek adına gerekli önlemlerin alınmasını da ihmal etmedi. Bundan sonraki süreçte, İsveç Kralı XII. Şarl, Kırım Hanı Devlet Giray⁴⁴ ve İstanbul'daki Fransız elçisinin III. Ahmet'i Rusya'ya karşı savaşa çekme faaliyetleri başladı⁴⁵. Rusların, barışa aykırı faaliyetleri ve Osmanlı sınırları içerisine girip Osmanlı Devletine sığınmış olan İsveç Kralı ve askerlerine saldırmaları⁴⁶ ve ayrıca Balkanlardaki Rum, Ortodoks ve Slav unsurları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaları savaşı kaçınılmaz hale getirdi. İki devlet arasındaki savaş Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş açmasıyla başladı.

Karadeniz'e yönelik faaliyetler tam olarak bitmeden, Osmanlılar ile mücadeleye girmek Petro'nun istemediği bir durumdu. Ruslar için Osmanlılar ile yapılacak savaş, kendilerine Karadeniz kapılarını açabilecek nitelikte önemli bir savaştı. Çar'ın kendi topraklarında değil de Osmanlı topraklarında savaşmayı istemesinin bir nedeni de bu olsa gerektir. Savaşta yaşanılacak başarısızlık durumunda, İstanbul Antlaşmasıyla elde edilen kazanımların elden gitmesi ihtimali de vardı. Fakat savaştan önce bu ihtimalin Çar Petro tarafından pek dikkate alınmadığı, kendisine ve ordusuna çok güvendiği görülmektedir. Çar Petro'nun kendi topraklarından yüzlerce kilometre uzakta mücadeleye girmesi de bunun bir kanıtıdır. Çar Petro'nun bu güveni hissetmesinde, Boğdan Beyi Dimitri Kantemir ile Eflak Beyi Brankovan'ın kendisiyle birlikte hareket edecekleri sözünü vermelerinin ve Balkanlar ile Tuna boylarındaki Hıristiyan halkın Osmanlılara karşı ayaklanacaklarını düşünmesinin de önemli bir payı vardı.

⁴⁴ İstanbul'a gelerek Padişahın huzuruna çıkan Kırım Hanı Devlet Giray Han, Padişaha, Rusların dostluğuna güvenilir ve onların yaptıklarına dair verilen raporlar görmezlikten gelinirse, Kırım ile Rumeli'nin yanı sıra İstanbul'un da tehlikeye düşeceğini bildirdi. Ayrıca Han, Osmanlı reayası ile olan yakın olan ilişkisinden de bahsetti. Silahtar Fındıklılı Mehmet, a.g.e., s. 264.

⁴⁵ Bertil Haggman, "Poltava'nın Neticesi: Rusya'yı Yenmeye Yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Tatar Stratejileri 1709-1714", *EMEL*, sayı: 220, Mayıs-Haziran 1997, s. 10-11; Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s. 154-162.

⁴⁶ Silahtar Fındıklılı Mehmet, a.g.e., s. 265-266, Mehmet Raşid, a.g.e., s. 340-341.

Sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra, Lehistan Ukraynası'ndan Boğdan topraklarına giren Çar Petro, burada hem ordusunun iaşesi konusunda yaşadığı sıkıntıları gidermek, hem de Osmanlı ordusundan önce Prut nehriindeki Falçı geçidini tutabilmek için güneye doğru harekete geçti. Fakat hızlı bir şekilde hareket eden Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Falçı geçidini Ruslar gelmeden önce geçti. Tahminlerinden önce Falçı'yı geçen Osmanlı ordusunu karşısında gören Petro, geri çekilmek istemişse de Kırım kuvvetlerinin geri çekiliş yolunu kapatmasıyla, her bakımdan kendisinden üstün Osmanlı ordusu tarafından Prut Nehri kenarında bulunan Novi Stanilesçe mevkiinde kuşatıldı. Petro, çaresiz bir şekilde barış istemek zorunda kaldı. Neticede Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 22 Temmuz 1711'de Prut Antlaşması imzalandı⁴⁷.

Petro bu sefer sırasında Hıristiyan halktan beklediği yardımı alamadı. Rusya'nın Karadeniz'e yönelik faaliyetleri içerisinde, Hıristiyan halktan kendisine yönelik yardım istemesi ve Hıristiyan halka Osmanlı Devletine karşı ayaklanma çağrısında bulunması, Osmanlı Devletine karşı kullandığı yeni bir silahtı. Fakat Rusya'nın bu politikası başarılı olmadı. Güney Hersek ve Karadağ'da küçük yerel ayaklanmalar olmuşsa da Ortodoks köylüler arasında kitlesel bir ayaklanma gerçekleşmedi. Boğdan Beyi Dimitiri Kantemir ve Eflak Beyi Brankovan Rusya ile anlaşmalarına rağmen, Brankovan, yapılan mücadelenin sonucunu bekledi. Rusya'nın yenilgisi üzerine de Osmanlı Devletine bağlılığını yeniledi. Kantemir'in yardımı ise Rusya'nın Prut'taki yenilgisini önleyecek nitelikte olmadı⁴⁸. Ama burada şunu söyleyelim ki, iki devlet arasında daha sonra yapılacak savaşlarda Rusya, bu silahı daha organize bir şekilde kullanmaya çalışacaktır.

Prut Antlaşmasıyla Ruslar, Taygan, Yeni Kale (Samara), Kamenny Zaton kalelerini yıkacaklar ve Azak Kalesini Osmanlılara teslim edeceklerdi. Kamenny Zaton kalesi içerisinde bulunan top ve cephane Osmanlılara teslim olunacaktı. Ruslar, Lehistan ve ona tabii olan Barabaş ve Potkalı ile Kırım Hanına tabii Kazaklara müdahale etmeyeceklerdi. Osmanlı topraklarına karadan ticaret için gelenler ve gidenler dışında İstanbul'da Rus elçisi bulunmayacaktı. Ruslar, Müslüman esirleri Osmanlılara teslim edecekler ve Osmanlı Devleti'ne sığınmış olan İsveç Kralı XII. Şarl'ın memleketine gitmesine engel olmayacaklardı⁴⁹.

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt:4, kısım:1, Ankara 1995, s.79-83. Prut seferi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat'ın, *Prut ...*, s. 323-525.

⁴⁸ Barbara Jelavić, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Çeviren: İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, c.I, İstanbul 2006, s.73-74; B. H. Sumner, a.g.e.,s. 46-47;90.

⁴⁹ Ahmet Cavit, *Ahmet Cavit Bey'in Müntehabatı*, Hazırlayan: Adnan Baycar, İstanbul 2004, s. 178.

Bu maddelerin Çar Petro tarafından kabulü, Rusların Prut'ta ne kadar zor bir duruma düştüğünü gösterir. Yapılan Antlaşmayla Ruslar, İstanbul Antlaşmasının tüm kazançlarından vazgeçtiklerini ortaya koydular. Bu durum Rusların Karadeniz'e çıkabilmek için Azak, Taygan ve Varonej'de yapmış oldukları tüm çalışmaların boşa gitmesi demektir. Çar Petro, en büyük ideallerinden biri olan, Karadeniz'e çıkma idealini, hayatı ve özgürlüğü için feda etmek zorunda kaldı.

Prut'ta köşeye sıkıştırılan Çar ve ordusunun kurtulabilme ihtimali mucizelere kalmışken, Baltacı Mehmet Paşa'nın barış teklifini kabul etmesi hem o dönemde hem de günümüzde oldukça eleştirilmiştir. Çar Petro'nun zor durumdan kurtulduktan sonra, Prut Antlaşması'na sadık kalmaması eleştirileri daha da arttırmıştır. Çar Petro henüz Osmanlı topraklarındaiken, XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarından ayrılışına kadar, Prut Antlaşması'nı uygulamama kararı aldı. Çar, bu konuda, Prut Antlaşması sonrası Osmanlılara esir olarak verilen Şafirov⁵⁰ ile Azak Kalesi Kumandanı Apraksin'e talimatnameler gönderdi⁵¹. Aralık 1711'de de III. Ahmet'e bir mektup gönderen Petro, Osmanlı Devleti ile arasındaki dostluğun bozulma nedeninin İsveç Kralı olduğunu, O'nun Osmanlı topraklarından çıkması durumunda Azak Kalesi'nin teslim edilip, Taygan Kalesinin de yıkılacağını bildirdi⁵². Rusların barış şartlarını yerine getirmemesi üzerine Osmanlılar, Rusya'ya sefer yapma kararı aldı. Sefer hazırlıklarının yapılması için de Eyalet valileri ve ilgili diğer yerlere emirler gönderildi. Bu durum üzerine Şafirov ve Şeremetiev durumun ciddiyetini Çar'a raporla bildirdiler. Raporlarında barış şartlarının yerine getirilmemesinin Osmanlı Padişahını kızdırdığını, bundan dolayı barışa sebep olanları cezalandırdığını ve savaş hazırlıkları yapılması emrini verdiğini bildirdiler. Çar daha önce barış şartlarını yerine getirmeyi sürekli ertelerken, durumun ciddiyetini anladı⁵³. Azak Kalesi'nin teslim edilmesi, Taygan'ın yıkılması ve Lehistan'dan birliklerinin çıkartılması işini hızlandırmaya karar verdi. Çar, 22 Ocak 1712'de Petersburg'dan, III. Ahmet'e yazdığı mektupla da Ruslar tarafından antlaşmanın tüm şartlarının yerine getirildiğini bildirdi⁵⁴. Gerçekten de Ruslar bu tarihlerde, Kamenny Zaton ve Samara Kalelerini yıkıp, Azak

⁵⁰ Şafirov ve Şeremetiev Çar'ın Prut Antlaşması maddelerini yerine getirene kadar, Osmanlılarda esir olarak kalacaklardı. T. K. Krilova, a.g.m., s. 272.

⁵¹ Akdes Nimet Kurat, *Prut ...*, s. 597- 599.

⁵² Çar mektubunda ayrıca, Osmanlıların iki ay içinde boşaltılmasını istediği Azak Kalesinin bu süre içerisinde boşaltılmasının zor olduğunu, gecikmenin asla kötüye yorulmamasını istedi. Petro'nun göndermiş olduğu mektup için bkz. Cemal Tukin, a.g.e., s. 63.

⁵³ Silahtar Fındıklılı Mehmet, a.g.e., s. 277-279.

⁵⁴ T. K. Krilova, a.g.m.,s. 272-273.

Kalesini teslim etmişlerdi. Bu gelişmeler Osmanlılar üzerinde olumlu etkiler yaptı⁵⁵. Bu olumlu etkilere İngiliz elçisi Sutton ve Hollanda elçisi Colier'in arabulucukları⁵⁶ da eklenince, Ruslar ve Osmanlılar arasında 5 (16) Nisan 1712'de İstanbul Antlaşması imzalanarak, Prut Antlaşması yenilendi⁵⁷.

Yenilenen antlaşma ile Prut Antlaşmasına eklenen maddeler gereğince Ruslar, 3 ay içerisinde Lehistan'dan askerlerini çekecek ve Lehistan'ın iç işlerine karışmayacaklardı. Dnepr'in batı taraflarından sadece Kiyev'e yakın topraklar Ruslarda kalacak, "Seç" Osmanlıların himayesine girecekti. Ruslar kendilerine ait olan Çerkes Kirman (Çerkask) ile Azak arasında kale yapmayacaklardı. İki devlet arasında 25 yıl barış olacaktı⁵⁸.

Antlaşmanın yenilenmesine rağmen Ruslar, Lehistan'daki birliklerini geri çekmedikleri gibi, Lehistan'ın iç işlerine de karışmaya devam ediyorlardı. Bu durum İstanbul'da Ruslara karşı olumsuz bir havanın oluşmasına ve tekrar savaş kararı alınmasına neden oldu. İstanbul'daki Rus elçileri Yedikule'ye hapsedildi ve III. Ahmet savaş için gerekli hazırlıkların yapılması emrini vererek Edirne'ye hareket etti⁵⁹. III. Ahmet, Ruslar ile ilişkilerde temel sorun olarak görülen XII. Şarl'ın ülkesine gönderilmesi için de emirler verdi. XII. Şarl'ın mevsimin uygun olmadığı bahanesiyle gitmek istememesi üzerine, İsveçliler ile Osmanlı-Tatar askerleri arasında çatışma çıktı ve XII. Şarl zorla Dimetoka'ya getirildi. Osmanlı-İsveç ilişkilerinin kötüye gitmesini fırsat bilen Şafirov ve Tolstoy, Hollanda elçiliği sekreteri Tiels aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne müzakereleri yenilemeyi teklif ettiler. Bu teklifin kabul edilmesiyle iki devlet arsında Mart 1713'ten itibaren görüşmeler başladı. Görüşmeler, Kırımlıların ısrarlı bir şekilde, antlaşmaya Çarın kendilerine yıllık haraç vermelerine dair bir madde koydurmak istemelerinden dolayı kesilme noktalarına gelmişse de Kırımlıların istekleri kabul edilmedi. Yapılan görüşmeler sonrasında Edirne Antlaşması imzalandı⁶⁰.

27 Haziran 1713'te imzalan antlaşmanın yedi maddesi İstanbul Antlaşmasıyla aynıydı. İstanbul Antlaşması'nda Ruslar 3 ay içerisinde

⁵⁵ Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s. 667,700-701.

⁵⁶ İngiltere ve Hollanda'nın Rusya'nın yanında yer almasında, uzun zamandan beri Rusya ile yaptıkları Arhengelskteki ticaret sonrasında oluşan sağlam ekonomik temellere dayanan dostluğun da önemli etkisi vardı. T. K. Kırlova, "Russkaya Diplomatiya na Bosfore v 1711-1714 gg.", *Mejdunarodnie Svyazi Rossii v XVII-XVIII vv. (Ekonomika, Politika i Kultura)*, Moskva 1966, s. 411.

⁵⁷ Kırlova, s. 411-412; Kırlova, "Russko-Turetskie ...", s.273.

⁵⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Nilüfer Epeçeli, c. 4, İstanbul 2005, s. 264; T. K. Kırlova, a.g.m., s. 273; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 92.

⁵⁹ Nicolae Jorga, a.g.e., s. 265; T. K. Kırlova, a.g.m., s. 274.

⁶⁰ T. K. Kırlova, "Russko-Turetskie ...", s. 275; Kırlova, "Russkaya Diplomatiya ...", s. 414.

Lehistan'ı boşaltacaklarken, yenilenen anlaşmayla 2 ay içerisinde burayı boşaltacaklardı. Ruslar, XII. Şarl'ın Osmanlı koruması altında Lehistan'dan yurduna dönmesini kabul ediyordu. Dnepr Nehri'nin diğer tarafında olan Kazaklar, şehirleri ve kaleleriyle eskiden olduğu gibi Rus Çarı'nın egemenliğinde olacaklardı. Ruslar ve Ruslara tabii olan Kazaklar, Azak, Kırım ve Osmanlı topraklarına saldırıp zarar vermeyeceklerdi. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'ne tabii Kırım Hanları ve Tatar taifeleride Rus topraklarına saldırmayacaklardı. Nehrin sağ sahilindeki Kiyev ve ona bağlı palangalar ile Kiyev Kalesi'nin sınırı IV. Mehmet zamanında olduğu gibi Ruslarda kalacaktı. Bundan başka, Ruslar Dnepr Nehrinin sağ tarafından çekileceklerdi. Azak Kalesi ile Çerkes Kirman arasına iki devlet de kale yapmayacaktı. Samara ve Orel Nehirleri arasında, Samara boyu Osmanlı Devletinde, Orel boyu ise Ruslarda kalacaktı. Orel ve Samara Nehirlerinin başlarından, Don Nehri ve Azak'a kadar olan arazi ve Azak, Rusya'nın eline geçmeden önce olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalacaktı⁶¹. Böylece Rusya bütün Zoporojye bölgesini kaybediyordu⁶².

Prut Barışı ve sonrasında onun yenilenmesiyle ortaya çıkan İstanbul ve Edirne Antlaşmalarını bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Bu değerlendirmeler yapıldığında Rusların çok büyük kayıplara uğradıkları görülür. Rus tarihçi Artamonov'un tespiti de bu yöndedir. Artamonov'a göre; Batılı tarihçilerin Prut'ta Çar Petro'nun özgürlüğü karşılığında "gülünç bir fiyat ödediği" şeklinde yapılan yorumlar yanlıştır. Rusya 1713 yılına kadar, Prut felaketini ağır bir şekilde ödedi. Ruslar, Prut Antlaşmasıyla 1711'de Don Nehri ağzını, 1712 İstanbul Antlaşması'yla Batı Zoporojye Bölgesini, 1713 Edirne Antlaşması'yla da Doğu Zoporojye Bölgesini ve Lehistan'a karşı uygun bir savaş alanını kaybetti. Ayrıca, 3 yıla yakın bir süreyle Kuzey seferlerinin iptal edilmiş olması, Poltava Savaşı'yla kazanılmış olan prestij kaybedilmesi ve Lehistan'a ayak basmasının bile yasaklanması, Rusların kayıplarının ne kadar büyük olduğunu ortaya koyar⁶³. Güneydeki Rus topraklarının yeniden Kırım Tatarlarının saldırılarına açık hale geldiğini de burada belirtmek gerekir.

Osmanlı Devleti'nin ve Kırım Hanlığı'nın kazançlarına bakıldığında durum daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Osmanlılar, Prut, İstanbul ve Edirne Antlaşmaları'yla Karadeniz'e yönelik Rus baskısı ve tehdidini

⁶¹ İsmail Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, c.III, İstanbul 1972, s. 7; Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, cilt:1, Ankara 1953, s. 55-59; Ahmet Cavit, s. 179-183; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 97.

⁶² Svetlana F. Oreškova-Natalya Yu. Ulçenko, a.g.e., s. 32.

⁶³ V. A. Artamonov, *Rossiya i Reç Pospolitaya Posle Poltavskoy Pobedi (1709-1714)*, Moskva 1990, s. 157; V. A. Artamonov, "O Russko-Krımskih ...", s. 81-82.

ortadan kaldırdı. Aynı zamanda Prut'ta kazanılan başarı Osmanlılarda, Rusları tekrar yenebilecekleri veya en azından savaş tehdidiyle Çar'ı barışa zorlayıp istediklerini yaptırabilecekleri yönünde bir düşüncenin oluşmasına neden oldu. Prut Antlaşması'ndan sonra çok kısa aralıklarla Ruslara karşı alınan 2 savaş kararı da buna kanıt olarak gösterilebilir. Kırım Hanlığı ise bu antlaşmalar sonunda üzerindeki Rus baskısından tamamıyla kurtuldu. Ruslar tarafından Azak Kalesi'nin Osmanlılara tesliminden ve Taygan, Kamenniy Zaton ve Samara Kaleleri'nin yıkılmasından sonra Kırım Tatarları, 1713 ilkbaharında Rus ve Ukrayna topraklarına 3 büyük saldırıda bulundular. Bu saldırılar sırasında Tatarlar, Kiyev'e kadar gitmişler ve 20 bine yakın esir alarak geri dönmüşlerdir⁶⁴. Bu durum Rusya'nın güney sınırlarında güven sorununun ortaya çıktığının bir göstergesidir.

Edirne Antlaşması sonrasında Çar Petro, Rusya'nın yönünü tamamıyla Baltık Denizine, Kuzey Savaşlarına çevirdi. Bu nedenle Çar, güneyde barış siyaseti izleyip, Osmanlı Devleti ile ilişkilerin bozulmamasına özen gösterdi. Osmanlılar da Karadeniz'deki Rus tehlikesini ortadan kaldırdıktan sonra, Mora için Venedikliler ile mücadele hazırlıklarına başladıklarından Ruslarla ilişkilerin bozulmaması yönünde bir politika izledi. Bunun için III. Ahmet, Kırım Hanı ve sınır boylarındaki Tatar ve Osmanlı Beyleri'ne Ruslarla barışın korunması yönünde emirler gönderdi⁶⁵. Ayrıca III. Ahmet, Ruslar ve Lehistanlılar ile yeni gerginlikler oluşmaması için de 1714'de XII. Şarl, Stanislav Leşinskiy ve Zoporojye Kazaklarını Osmanlı sınırlarından çıkarılmalarını sağladı⁶⁶.

1714'te çıkan Osmanlı-Venedik Savaşı, Rusya'nın Kuzey Savaşları'yla daha rahat bir şekilde ilgilenmesini sağladı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Kuzeyde yeni bir savaşı göze alamayacağını bilen Petro, Osmanlıların bu zor durumundan yararlanarak, 1715 sonlarında birliklerine Lehistan'a girme emrini verdi. İstanbul'a gönderdiği elçisi Natali aracılığıyla da, Kırım Tatarları'nın Rus topraklarına yaptıkları akınlarının durdurulmasını ve İstanbul'da Rus elçi ve sekreterlerinin tekrar kalması izninin verilmesini istedi⁶⁷. Osmanlı Devleti, Tiels aracılığı ile verdiği cevapta, Kırım Hanlığına gerekli uyarıların yapılacağını fakat İstanbul'da daimi bir Rus elçisinin kalmasının mümkün olmadığını bildirdi⁶⁸. Rusya

⁶⁴T. K. Kırlova, "Russkaya Diplomatiya ...", s. 414.

⁶⁵T. K. Kırlova, a.g.m. s. 445.

⁶⁶V. A. Artamonov, *Rossiya i Reç...*, s. 159; B. H. Sumner, a.g.e., s. 64-65.

⁶⁷T. K. Kırlova, "Russko-Turetskie ...", s. 276-277; Cemal Tukin, a.g.e., s. 65.

⁶⁸Tukin, s. 66. Osmanlı Devleti'nin Kırım Tatarlarına yapmış olduğu uyarılara rağmen Tatarlar, Rus topraklarına akınlar yapmaya devam ettiler. Bu nedenle Natali, 1718'de ikinci

adına İstanbul'daki gelişmeleri Tiels takip etmeye devam etti. Osmanlı-Venedik mücadelesi devam ederken, Avusturya'da Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Osmanlı Devleti bu savaşta başarısızlığa uğradı ve Avusturya ile Pasarofça Antlaşmasını imzaladı⁶⁹. Osmanlı Devleti için bu zor dönemde, İstanbul uluslararası çıkar çatışmalarının merkezi haline geldi ve İstanbul'daki diplomatik dengeler tamamen değişti. Rusların Baltık'ta sabitlenmesini engellemek için İngiliz eksenli İngiltere-Avusturya-Lehistan birliği oluştu. Bu birlik Osmanlı Devletini, Rusya ile savaşa çekme çalışmalarına başladı. Bu dönemde Rusya için İstanbul'da daimi bir diplomatik temsilcinin bulunmasının önemi daha da arttı. Osmanlılar ile savaş Rusları çok zor duruma düşüreceğinden Petro, A. Doşkov adındaki elçisini İstanbul'a gönderdi. Doşkov'un görevi, iki ülke arasında imzalanmış anlaşmalara Rusya'nın sonuna kadar uyacağı teminatını Sultan'a sunarak, Rusya ile Osmanlı arasındaki dostluk ilişkisinin korunmasını ve güçlendirilmesini sağlamaktı.⁷⁰ Pasarofça Antlaşmasıyla kendisini Avrupa'dan dışlanmış gören ve son savaşta müttefik olarak gördüğü Fransa'dan hiç destek alamayan Osmanlı Devleti Rusya ile Avusturyalılar arasındaki anlaşmazlıkları büyük bir ustalıklı kullandı. Uzun süren görüşmeler sonrasında, İstanbul'daki Fransız elçisi Bonnac'ın da yardımıyla, Ruslar ile Osmanlılar arasında 5 Kasım 1720'de İstanbul Antlaşması imzalandı⁷¹. İstanbul Antlaşması, iki devlet arasında daha önce imzalanan Edirne Antlaşmasının maddelerinin tekrarı niteliğindedir. Antlaşmadaki önemli bir yenilik, Ruslara İstanbul'da daimi bir elçi bulundurma hakkının verilmesiydi⁷². İmzalanan antlaşma sonrasında güneyde olası bir savaş tehdidini ortadan kaldıran Rusya, kuzey sorununu çözmek için yönünü tamamıyla kuzeye çevirdi. Kuzeyde Baltık Denizine çıkabilmek için yapılan uzun mücadeleler sonrasında Rusya, İsveç'i yenilgiye uğratarak, 30 Ağustos 1721'de İsveç ile imzaladığı Nişdat Barışı'yla Baltık kıyılarına çıktı⁷³. Kuzeyde yapılan mücadelenin başarıyla bitmesi Rusya'ya, Karadeniz'e çıkmak için artık tek cepheye mücadele etme imkânına da kavuştu⁷⁴.

defa İstanbul'a gönderildi. Ruslar, yapılan saldırıların durdurulmasını isterken, uzlaşmaz bir tavır yerine barışı korumaya yönelik bir tavır içinde oldular. L. A. Nikiforov, *Vneşnyaya Politika Rossii v Poslednie Godi Severnoy Voyni Nişadtstkiy Mir*, Moskva 1959, s. 258.

⁶⁹ T. K. Kırlova, a.g.m., s. 277-278.

⁷⁰ L. A. Nikiforov, a.g.e., s. 260.

⁷¹ B. H. Sumner, a.g.e., s. 79-81; T. K. Kırlova, "Russko-Turetskie ...", s. 277-278.

⁷² O. P. Markova, *Rossiya, Zakavkaze İ Mejdunarodnie Otnoşeniya v XVIII Veke.*, Moskva 1966. s. 24; N. A. Smirnov, "Borba Russkogo İ Ukrainkogo Narodov Protiv Agressii Sultanskoy Turtsii V XVII-XVIII vv." *Vossoedinenie Ukraini S Rossiei (1654-1954)*, Moskva 1954. s. 384.

⁷³ V. A. Zolotarev- İ. A. Kozlov, *Rossiyskiy Voenny Flot Na Çernom More i v Vostoçnom Sredizemnomore*, Moskva 1988, s. 22.

⁷⁴ M. V. Masaev, *Prisoedinenie Krıma k Rossii*, Simferopol 1997. s. 89.

Sonuç

Kuzey Savaşı bir kez daha Ruslara iki cephede birden savaşmanın zorluklarını göstermesi bakımından önemlidir. 18. Yüzyılın başlarında hem Baltık hem de Karadeniz'e çıkma yönünde faaliyetler gösteren Rusya, uzun bir mücadeleden sonra Baltık Denizi'ne çıkmayı başardı. Karadeniz'e çıkma politikası ise başarısızlıkla sonuçlandı. Hatta 1700 İstanbul Antlaşmasıyla Karadeniz yönünde elde etmiş olduğu kazanımları kaybetti.

Osmanlı Devleti ile olan mücadelelerde psikolojik üstünlük Osmanlılara geçti. Kuzey sorununun Rusya adına başarılı bir şekilde çözülmesinden sonra Petro'nun Karadeniz'e çıkış sorununa çözüm araması beklenebilirdi. Fakat Petro, ülkesinin Kuzey Savaşları'ndan hem askeri hem de ekonomik olarak yıpranarak çıkmasının yanı sıra muhtemelen Prut'ta yaşamış olduğu büyük yenilginin de etkisiyle yönünü Karadeniz'e değil de Hazar Denizi'ne çevirdi.

Rusya'nın Osmanlı Devleti ile mücadelesinde Hıristiyan unsurlardan yararlanma düşüncesi başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, artık yeni bir sürecin başlamasına neden oldu. Hıristiyan unsurlar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya ile işbirliğinin yapılabileceği düşüncesi oluşmaya başladı. Rusya, Hıristiyanları kendi yanına çekerek onları Osmanlı Devletine karşı kullanma tecrübesi edindi. Bu durum Rusya'nın ilerleyen dönemlerde Osmanlılara karşı kullanabilecekleri bir koz haline geldi.

KAYNAKÇA**1) Arşiv Vesikaları**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Name-i Hümayun Defteri, no:5, no:6.

2) Araştırma ve İncelemeler

Ahmet Cavit, Ahmet Cavit Bey'in *Müntehabatı*, Hazırlayan: Adnan Baycar, İstanbul 2004.

ARTAMONOV, V. A., "O Russko-Krımiskih Otnoşeniyah Kontsa XVII- Naçala XVIII vv.", *Obşestvenno-Politiçeskoe Razvitie Feodalnoy Rossii*, Moskva 1985.

ARTAMONOV, V. A., *Rossiya i Reç Pospolitaya Posle Poltavskoy Pobedi (1709-1714)*, Moskova 1990.

DANIŞMEND, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, c.III, İstanbul 1972.

ERİM, Nihat, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, cilt:1, Ankara 1953.

GLAGOLEVA, A.P., *Russko-Turetskie Otnoşeniya Pered Poltavskim Srajeniem, Poltava, k 250 Letiyu Poltavskogo Srajeniya*, Sbornik Statey, Moskva 1959.

HAGGMAN, Bertil, "Poltava'nın Neticesi: Rusya'yı Yenmeye Yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Tatar Stratejileri 1709-1714", *EMEL*, sayı: 220, Mayıs-Haziran 1997.

HAMMER, Josef Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çeviren: Mümin Çevik, c. 7, İstanbul 1998.

JELAVIÇ, Barbara, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Çeviren: İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, c.I, İstanbul 2006.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Nilüfer Epeçeli, c. 4, İstanbul 2005.

KRILOVA, T. K., "Russko-Turetskie Otnoşeniya Vo Vremya Severnoy Voynı", *İstoriçeskie Zapiski*, T. 10, Moskva 1941.

KRILOVA, T. K., " Russkaya Diplomatiya na Bosfore v 1711-1714 gg.", *Mejdunarodnie Svyazi Rossii v XVII-XVIII vv. (Ekonomika, Politika i Kultura)*, ssMoskva 1966.

KURAT, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı*, cilt: I, Ankara 1951.

-----, Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990.

-----, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999.

MARKOVA, O. P., *Rossiya, Zakavkaze İ Mejdunarodnie Otnoşeniya v XVIII Veke*. Moskva 1966.

- MASAEV, M. V., *Prisoedinenie Krıma k Rossii*, Simferopol 1997.
- Mehmet Raşid, *Tarih-i Raşid*, cilt:2, İstanbul 1282.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül Vukuat*, Hazırlayan: Neşet Çağatay, c. III-IV, Ankara 1987.
- NİKİFOROV, L. A., *Vneşnyaya Politika Rossii v Poslednie Godı Severnoy Voynı Nişadtskiy Mir*, Moskva 1959.
- OREŞKOVA, Svetlana, “1683–1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491–1992*, (Ankara, 12–14 Aralık 1992), Ankara 1999.
- OREŞKOVA, Svetlana F. - ULÇENKO, Natalya Yu. *Rossiya i Turtsiya: Problema Formirovaniya Granits*, Moskova 2006.
- ORTAYLI, İlber, “Kırım Hanlığının Ocak 1711 Tarihli Bir Ünersali”, *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişimler, Makaleler I*, Ankara 2000.
- Silahtar Fındıklılı Mehmet, *Nusretname*, Sadeleştiren. İsmet Parmaksızoğlu, cilt II, fasikül I, İstanbul 1966.
- Ruskiy Posol v Stambule, Petr Andreeviç Tolstoy i Ego Opisanie Osmanskoy İmperii Naçala XVIII v.* Otvetstvennie redaktori: M. S. Lazarev- N. A. Halfin, Sostaviteli i avtorı vstupitelnoy stati i primeçaniy: M. R. Arunova-S. F. Oreşkova, Moskva 1985.
- SMİRNOV, N. A., “Borba Russkogo İ Ukrainskogo Narodov Protiv Agressii Sultanskoy Turtsii V XVII-XVIII vv.” *Vossoedinenie Ukrain S Rossiey (1654-1954)*, Moskva 1954.
- SUMNER, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 1993.
- ŞOLOHOV, L. G., *Don İ Azovskoe More*, Novoçerkassk 1993.
- ŞUTOY, V. E., “Pozitsiya Turtsii v Godı Severnoy Voynı 1700–1709”, *Poltovskoya Pobeda*, Moskva 1959, s. 103-162.
- TUKİN, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1999.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV.,Kısım:1-2, Ankara 1995.
- ZOLATAREV, V. A. - KOZLOV, İ .A., *Rossiyskiy Voenny Flot Na Çernom More i v Vostoçnom Sredizemnomore*, Moskva 1988.